

TÁJÉKOZÓDÁS

Óri László - Nemeskéri Zsolt - Zádori Iván

Helyi értékek nyomában: közösségi tevékenységek Baranya megyében a 19. századtól napjainkig

Bevezetés

Baranya megye közigazgatási egység a Dél-Dunántúlon. Északról Tolna megye, északnyugatról Somogy megye, keletről Bács-Kiskun megye és a Duna, délről pedig a Dráva és Horvátország határolja. Területe 4429,60 km², népsűrűsége 89,5 fő/km², lakossága 360 704 fő. Baranya megye területén egy megyei jogú város (Pécs), 13 város, 301 település és 10 járás található.¹ A megye lakosságának fele a megyeszékhelyen és környékén él, településeinek nagy része azonban 500 fő alatti lakossággal rendelkező kistelepülés. Magyarországnak e festői szépségű területe a múlt jelentős történelmi emlékeit őrzi, természeti adottságai, földrajzi és éghajlati viszonyai, a változatos növény- és állatvilága kedvező körülményeket nyújtott régen, és nyújt ma is az itt élő emberek számára. A megye északi és nyugati része hegyes, dombos vidék, déli és keleti része nagyrészt síkság jelentős árterülettel.²

A kedvező természetföldrajzi adottságokkal rendelkező Baranya megye területe az őskortól kezdve folyamatosan lakott. A későbbi történelmi korokban a Római Birodalom részeként Alsó-Pannóniához tartozó terület Szent István király államszervező munkája során kiépült vármegyerendszer egyik területi egysége lett, Baranyavár központtal. A későbbi évszázadokban püspöki székhely rangjával, és az első magyar alapítású egyetemmel rendelkező Pécs Baranya vármegye és Dél-Dunántúl fontos igazgatási, kulturális, gazdasági központjává vált.

A 16. század közepén a döntően magyarok lakta, virágzó gazdasággal, jelentős kulturális és vallási intézményekkel rendelkező vármegye csak a 17. század végén szabadult fel a török uralom alól. Az ekkor nagyrészt lakatlan vármegye hamarosan egy többnemzetiségű, magyarok, németek, horvátok és szerbek által lakott területté vált. Az itt együtt élő népcsoportok gazdálkodása, a társadalmi, kulturális sajátosságaik kölcsönösen hatottak egymásra és

¹ Óri L.; Haffner, T.; Zádori I.; Gyimesi, V.; Nemeskéri Zs. (2021): Dél-Baranya közösségi tevékenységeinek történelmi feltárása a 19. század közepétől napjainkig. Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs

² Uo.

jelentősen befolyásolták a térség későbbi fejlődését és gazdasági, társadalmi folyamatait egyaránt.

A térség közösségi folyamataiban és tevékenységeiben a 19. század második fele fontos fordulópontot jelentett: a gazdasági fejlődéssel és a polgárosodással egyidőben megjelentek a mai értelemben vett civil szervezetek, amelyek egyre hangsúlyosabb társadalmi szerephez jutottak. E közösségi, civil tevékenységek 19. századtól napjainkig történő feltárására a közösségi tevékenységeket részben feldolgozó fontos korábbi forrásmunkák eredményeit tovább bővítve, 2021-ben került sor.³ A megye közösségi tevékenységeinek feltárására vonatkozó kutatás járásenként vizsgálta az adott területek szervezeteit és közösségi tevékenységeit.

Jelen tanulmányunk e kutatási eredmények összegzésére tesz kísérletet: kutatási eredményeink felhasználásával Baranya megye közösségi tevékenységeinek és társadalmi mozgásfolyamatainak legfontosabb sajátosságait mutatjuk be. A tanulmány azonban nem csak a megyére vonatkozó eredmények vázlatos összefoglalása, hanem egyúttal a témával kapcsolatos eredmények közzétételének első tanulmánya is, amelyet reményeink szerint Baranya megye járásainak közösségi tevékenységeiről és nonprofit szervezeteiről szóló további tanulmányok publikálása követ majd.

Civil társadalom és nonprofit szektor

A 2011. évi CLXXV. Tv. 2.§ (6.) meghatározza a civil szervezet fogalmát, amely alapján civil szervezetnek tekinthető a civil társaság⁴ a Magyarországon nyilvántartásba vett egyesület (a párt kivételével) és az alapítvány. Amennyiben intézményesült és formalizált módon működő szereplőről van szó, nonprofit szervezetnek tekinthető. A KSH alapján a nonprofit szervezeteket jellegük szerint három típusba soroljuk. Klasszikus civil szervezetnek tekintjük a magánalapítványokat, egyesületeket; az érdekképviseletek csoportjába tartoznak a köztisztviselők, szakszervezetek, a

³ Óri L.; Haffner, T.; Zádori I.; Gyimesi, V.; Nemeskéri Zs. (2021): Dél-Baranya közösségi tevékenységeinek történeti feltárása a 19. század közepétől napjainkig. Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs; Óri L.; Haffner, T.; Zádori I.; Gyimesi, V.; Nemeskéri Zs. (2021): Nyugat-Baranya közösségi tevékenységeinek történeti feltárása a 19. század közepétől napjainkig. Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs; Óri L.; Haffner, T.; Zádori I.; Gyimesi, V.; Nemeskéri Zs. (2021): Észak-Baranya közösségi tevékenységeinek történeti feltárása a 19. század közepétől napjainkig. Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs; Óri L.; Haffner, T.; Zádori I.; Gyimesi, V.; Nemeskéri Zs. (2021): Kelet-Baranya közösségi tevékenységeinek történeti feltárása a 19. század közepétől napjainkig. Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs

⁴ A civil társaság olyan civil szervezeti forma, amelyet természetes személyek, - legalább két fő - hozhatnak létre nem gazdasági érdekű közös céljaik megvalósítására, közösségi célú tevékenységük összehangolására. A civil társaság vagyoni hozzájárulás nélkül is létrehozható, nem jogi személy, valamint a társaság létrehozása nem igényel bírósági, vagy hatósági bejegyzést, regisztrációt.

szakmai munkáltatói érdekképviseletek és az egyesülések, míg az egyéb nonprofit szervezetekhez soroljuk a közalapítványokat és a közhasznú társaságokat.⁵ A nonprofit szervezetek lehatárolásánál használt három kulcsfontosságú kritérium Kuti Éva *Hívjuk talán nonprofitnak...* című tanulmányában a következő:

1. A profitszétoztás tilalma. A szervezeteket nem profitcélok vezérlik, ezért nem tartoznak a piaci szektorhoz, működésük nem annak logikáját követi. Nem kizárt ugyan, hogy akár vállalkozási, akár alaptevékenységükkel nyereségre tesznek szert, de azt semmiképpen nem osztják szét a tagok, alapítók, vezetők és támogatók között, hanem eredeti céljaik elérése érdekében használják fel.

2. Működési autonómia és szervezeti elkülönülés a kormányzati szektortól. A nonprofit szervezetek közvetlenül nem függenek a kormányzattól, nem tagolódnak be az állami szektorba. Ez nem zárja ki, hogy közfeladatokat vállaljanak át, kormányzati megrendeléseket kapjanak és állami támogatásokban részesüljenek, de sem jogilag, sem intézményesen nem tartozhatnak az állami szférába. Saját irányító és döntéshozó testületük van, tevékenységük fölött a kormányzati szervezetek csupán törvényességi ellenőrzést gyakorolhatnak.

3. Intézményesültség, önálló jogi személyiség. Nonprofit szervezetnek csak a hivatalosan bejegyzett, bizonyos mértékben intézményesült szerveződések minősülnek, amelyek tudatosan kialakított, dokumentumokban rögzített belső szerkezetnek és működési szabályzatnak megfelelően tevékenykednek. A teljesen informális, rövid élettartamú, laza belső szerkezetű vagy vezetésű szervezetek nem tekinthetők a nonprofit szektor részének. Ez tehát a három legfontosabb határvonal, amely a nonprofit szektort a piaci, a kormányzati és az informális szférától elválasztja. Sajnos már ez a rendkívül leegyszerűsített meghatározás is igen sok vitára ad okot, a szektorok között kirajzolódó határvonalak korántsem élesek.⁶

A fentiek figyelembevételével elemzésünk során, és jelen tanulmányunkban is a KSH kategóriarendszerét, ezen belül is elsősorban a klasszikus civil szervezetnek tekintett társadalmi szervezeteket, a magánalapítványokat és az egyesületeket vizsgáltuk.

A 19. század második felétől megjelenő, mai értelemben vett nonprofit szervezetek mellett a közösségeken belüli, illetve közösségek közötti jószá- és szívességáramlás, a jótékonykodás, a segítségnyújtás, az önkéntesség

⁵ <https://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/modsz32.html>

⁶ A nemzetközi definíciós keretrendszer (Salamon-Anheier, 1995, 36-38. old.) további elemei az önkéntesség, öntevékenység, a közhasznúság, a közjó szolgálata, a pártpolitikai tevékenység kizárása, valamint az Az egyházi szervezetben zajló hitéleti tevékenység kizárása is.

természetesen a korábbi történeti periódusokban is megtalálható az egyes közösségekben.

A Magyar Királyságban az egyházi és világi alapítványok, a városi polgárság, iparos rétegek érdekvédelmi, jótékonyági szervezetei a világ más területeihez hasonlóan társadalmi igények kielégítésére jöttek létre. A későbbiekben azonban komoly akadályokat jelentett az alulról jövő kezdeményezésekkel szemben az erősen centralizált és hierarchikus politikai berendezkedés, a nyugat-európaihoz képest elmaradottabb gazdasági, társadalmi viszonyok, a fejlődéshez szükséges anyagi és szellemi erőforrások szűkössége.

A török uralom hatalmas anyagi, szellemi pusztítást végzett az országban, a korábbi közösségi folyamatok jelentős része a hódoltsági területeken megszűnt. A Királyi Magyarországon és Erdélyben azonban a fejlődési folyamatok nem álltak meg, de fejlett polgárság híján az önkéntes szerveződések csökevényesek maradtak. Nem alakulhattak ki „a szabadság kis körei”, nem bontakozhatott ki az a társadalmi hatásokat kiváltó állampolgári öntevékenység, amely a modern nyugati társadalmakban a fejlődés egyik motorja volt.⁷

A török hódoltság után a reformkorig tartó időszakban a Habsburg-uralom, a feudális viszonyok megmerevedése, a gazdasági fejlődés, az iparosodás elmaradása, valamint a lassan és nehezen formálódó polgárság jellemezte a közösségi, társadalmi mozgásfolyamatokat. A reformkor felszabadultabb politikai légkörében az állampolgárok önkéntes szerveződése is új lendületet kapott.

Az egyesületek, olvasóköri, kaszinók, irodalmi társaságok fontos bázist jelentettek az ország iparosítását, a feudális jogrendszer felszámolását és a nemzeti függetlenséget zászlajára tűző reformmozgalom számára.⁸ A hasonlóan gondolkodók, a hasonló tevékenységeket folytatók közös érdekeinek képviselőit, a közös problémák öntevékeny megoldására, a helyi közösségek szellemi és anyagi gyarapodására is szerveződtek társadalmi csoportok ebben a periódusban.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc leverését követően súlyos politikai, gazdasági, társadalmi visszaesés következett be az ország fejlődésében. A 19. század második felében, a kiegyezéssel teremtődtek meg azok a gazdasági, társadalmi feltételek, amelyek a liberálisabb szabályozással tágabb teret engedtek az alapítványi és egyesületi életnek. Szakmai szervezetek, olvasóköri, jótékonyági szervezetek, önkéntes tűzoltó egyesületek, klubok, kaszinók, temetkezési egyletek, segélyszervezetek,

⁷Kuti É. (1998): Hívjuk talán nonprofitnak... A jótékonyág, a civil kezdeményezések és az állami keretből kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, <https://mek.oszk.hu/01300/01398/01398.pdf> 13. p.

⁸ Uo. 15. p.

egyházi szervezetek, társalgókörök sokasága kezdte meg működését a kiegyezés után.

Az egyre inkább kibontakozó közösségi és egyesületi élet egyik lényeges mozgatórugója a társadalmi igényekre, szükségletekre történő reagálás. Különösen ott, ahol nem volt jelentős állami szerepvállalás, és a piaci szereplők sem kínáltak megoldásokat a felmerülő közösségi szükségletekre. Ebben az időszakban már jól megfigyelhető: a közösségi tevékenységek jellege és a nonprofit szerepvállalás jelentős mértékben függ az állami és a piaci szereplők, valamint a nonprofit szervezetek közötti „munkamegosztás” jellegétől, az állami, kormányzati prioritások és preferenciák rendszerétől, valamint a folyamatosan jelentkező társadalmi igényektől és szükségletektől.

Ezekon a tényezőkön túl a gazdaság fejlettsége, a társadalom rendelkezésére álló, „szabad” anyagi források is lényeges hatást gyakorolnak a társadalmi önszerveződésre és közösségi életre: gazdasági kibontakozás esetén a társadalom nagyobb erőforrásokat rendelhet a civil társadalom működéséhez. A civil társadalom jelentős fejlődésének és egyre intenzívebb kibontakozásának eredményeképpen 1878-ban már 1917 szervezet működött Magyarországon, az 1862-ben nyilvántartott 319 szervezettel szemben.

Közösségi tevékenységek Baranyában a 19. század második felétől 1990-ig

Az egyre inkább kibontakozó polgári fejlődés hatására a 19. század második felétől a soknemzetiségű Baranya megyében is egyre több intézményesült, formalizált szervezet jött létre. A közösségi szervezetek létrehozásáról és működéséről szóló hozása az 1864. törvény 44. cikkelye lehetővé tette, hogy a törvény felügyelete mellett a polgárok egyesületeket, társaságokat hozzanak létre. Az egyesületalapítás gyakorlatát az 1394/1873. BM. sz. rendelet szabályozta. E szabályozás alapján először a működési tervet a polgármester, vagy a falusi bíróságnak kellett előterjeszteni a belügyminiszterhez. Az engedély után hívhatták csak össze a közgyűlést. A tagság megválasztotta a választmány tagjait, valamint az elnökből, titkárból, könyvtárosból, pénztárosból és jegyzőből álló tisztkart. A kaszinók és más társaskörök közgyűlése igazgatót is választott, aki az elnök mellett irányította a szervezetet.⁹

Az új egyesületek elsősorban a tagdíjából igyekeztek fenntartani magukat. Az újonnan belépők sok esetben csak tagi ajánlással kapcsolódhattak be az egyesület működésébe. A közösségi, egyesületi élet egyben társadalmi csoportok szerinti elkülönülést is jelentett. Bösze Sándor a szigetvári egyesületekről szóló tanulmánya a korszak legjellemzőbb tevékenység-

⁹Kiss Z. G. (2000): Az önkényuralom és a dualizmus kora (1849-1914). In: Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai. Szerk.: Vonyó József. Siklós Város Önkormányzata, Siklós, 2000

csoporthaikként a szakmai alapon szerveződő egyesületeket, a kulturális, népművelési tevékenységet folytató egyesületeket, társasági egyesületeket, a közhasznú és segélyező egyesületeket, valamint a sportegyesületeket határozta meg.¹⁰

A közhasznú és segélyező egyesületek elsősorban olyan feladatokat igyekeztek felvállalni, ahol az állami, kormányzati szerepvállalás hiányzott, vagy elégtelennek bizonyult. Az egyesületek másik markáns csoportját a kulturális-népművelési egyesületek jelentették, amelyek a művelődési, képzési igényekre reagáltak. A kulturális-népművelési egyesületek létrehozását több tényező motiválhatta. Egyrészt a gyorsan változó világgal kapcsolatos friss és naprakész ismeretek iránti igények hívták életre ezeket a szervezeteket, másrészt a lakosság hiányos iskolai képzettségét és elégtelen műveltségét igyekeztek pótolni.

Ezek a kulturális egyesületek alkalmasak voltak arra is, hogy a művelődési célok mellett bizonyos mértékű politikai jellegű tevékenységeket is folytassanak. A kulturális-népművelési egyesületek jellegzetes csoportját ebben a korszakban az olvasóköri jelentették, amelyek azonban sokszor nem működtek folyamatosan. A művelődési célok mellett politikai színezetű tevékenységet folytató szervezetek is alakultak, valamint az egyes szakmák és társadalmi csoportok is létrehozták saját kulturális szervezeteiket.

A szervezetek nagy része a századfordulót megelőző és azt követő évtizedekben jött létre. Fontos azonban megjegyezni, hogy a nagyobb, gazdaságilag fejlettebb és központi szerepkörrel rendelkező településeken megfigyelhető közösség-szerveződési folyamatok csak késve és gyengébb határfokkal jelentkeztek a kisebb településeken.

A közösségi tevékenységek mintázata az egyes településeken jól mutatja a helyi prioritásokat és preferenciákat, amelyek a központi jellegű településeken megfigyelhető mintázatoktól jelentősen eltérnek, a közösségi tevékenységek rendszerint a polgárosodás viszonylag magasabb szintje esetén figyelhetők meg. A nagyobb lakosságszámú és részben központi funkciókat is ellátó települések a térség kisebb településeihez képest szintén sokkal intenzívebb közösségi tevékenységeket mutatnak a vizsgált időszakban.

Az I. világháború kitörését követően a kormányzat 1914. július 27-én a háború esetére szóló kivételes intézkedéseket tartalmazó 1912:63. tc. 9. szakaszára hivatkozva megtiltotta új egyesületek alakítását, és elrendelte a meglévők hatékonyabb ellenőrzését. Az egyesületi élet azonban Baranya megye településein sem szűnt meg. A szervezetek célkitűzései viszont a

¹⁰Bősze S. (2006): A község egyesületei 1867-1949 között. In: Szigetvár története. Tanulmányok a város múltjából. Szigetvár Város önkormányzata, Szigetvári Várbaráti Kör, Szigetvár, 2006, 377. p.

háborús hátországi helyzetnek megfelelően módosultak.¹¹ A háborús években előtérbe került a jótékonykodás és adománygyűjtés, de voltak olyan szervezetek is, amelyek szüneteltették tevékenységeiket, vagy teljesen megszűntek.

Az I. világháborút követő zavaros gazdasági, társadalmi és politikai helyzet, a Baranya megye nagy részét is érintő szerb megszállás sok tekintetben nem kedvezett az egyesületi életnek. A szervezetek egy része anyagi alapjainak megrendülése miatt beszüntette a működését, mások csak lassan indították újra korábbi tevékenységeiket. A szervezett közösségi tevékenységek azonban több olyan településeken is megjelentek, ahol korábban nem voltak társadalmi szervezetek. Ezek tevékenysége többnyire megegyezett az I. világháborút megelőzőekkel, de előfordult a nagyobb településekhez hasonló működési körű szervezetek létrehozása is. Az országos tömegszervezetek helyi szervezetei is feltűntek a településeken (Vöröskereszt fiókszervezetei, Magyar Parasztszövetség helyi szervezetei, Magyarországi Németek Szövetségének helyi szervezetei stb.).

A települések nagy részén a két világháború között polgári lövészegyesületek és levante-egyesületek működtek. Az 1920-as évektől egyre jelentősebb lett az országos szervezetek térnyerése. Az ország számos településén hozták létre tagszervezeteiket és részben a keresztény és nemzeti gondolat jegyében igyekeztek szervezni tagságuk tevékenységét. Ezek az új szerveződések a Horthy-korszakra jellemző revizionista, antiszemita ideológiáktól sem voltak mentesek. Bujtatott katonai képzés, keresztény szellemiségű és ellenőrzött nevelés céljából alakítottak országszerte levanteegyesületeket és polgári lövészegyleteket.

A két világháború között Baranya megyében is érdekképviseleti és önszegélyező egyesületekbe szerveződtek az iparosok és a kereskedők. A korszakban jelentős volt a szociális és egészségügyi területen tevékenykedő jótékonyági, szociális szervezetek működése, melyek az egészségügyi, illetve szociális rendszer hiányosságait igyekeztek pótolni. E szervezetek egy része felekezeti alapon működött és némelyik kulturális, oktatási, nevelési feladatokat is ellátott. A kisebb településeken a szervezetek viszonylag alacsony száma a hagyományos közösségi formák továbbélését, a tradicionális paraszti társadalom lassabb átalakulását, a polgári társadalom fejletlenségét mutatja. Több helyen az ipari és gazdasági fejlődés alacsony szintje, a polgári átalakulás hiánya is hátráltatta a közösségi tevékenységek intenzívebb kibontakozását.

¹¹Tegzes F. (2000): Siklós az első világháború és az antant-szerb megszállás időszakában. In: Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai. Szerk.: Vonyó József. Siklós Város Önkormányzata, Siklós, 2000

A II. világháború évei szétfelázták az egyesületi, közösségi életet. A háborús veszteségek, a több településen is aktív közösségi szerepet játszó zsidóság deportálása, az egyesületi élet anyagi bázisának elvesztése, a zavaros gazdasági és politikai helyzet bizonytalaná ttték a korábbi tevékenységek folytatását. 1945 után a kommunista hatalomátvétellel megkezdődött a civil szervezetek módszeres felszámolása.

Az 1946. évi I. törvénycikk még elidegeníthetetlen jogként szabályozza az állampolgárok egyesülési jogát, de az 1949-es alkotmány az egyesülési jogot már csak a „dolgozók érdekeinek megfelelően” kitétel érvényesülése mellett biztosította. Az új rendszer azokat a szervezeteket hagyta csupán működni, amelyek kiszolgálták a szocializmus társadalmi rendjét, és a hatalom érdekeit nem veszélyeztették. Az alapítványok állami felügyelet alákerültek, vagyonukat zárolták, új alapítványt nem lehetett létrehozni Magyarországon egészen 1987-ig.

Néhány egyesületi típus megszűnése az államosítások, intézményesítések következtében azonban törvényszerű volt, így szűntek meg több helyen az önkéntes tűzoltó egyesületek, a temetkezési egyesületek. A központi irányítású, politikai indíttatású mozgalmak szervezeti formái nem tudtak szervesen beépülni a települések életébe. A II. világháború után kiépülő társadalmi rendszerben a megyében működő szervezetek is nagyrészt megszűntek, elsorvadtak.

Az 1950 és 1989 közötti időszak az országos állapotoknak megfelelően nem kedvez a közösségi, egyesületi életnek. A korlátozások miatt csak kevés szervezet működhetett, elsősorban azok, amelyeket a rendszer erőteljese ellenőrzés mellett támogatott. A szocialista rendszerben létező szervezetek sokkal inkább tartoztak a rendszer megtűrt, mintsem preferált elemei közé. A szocialista diktatúra igyekezett megakadályozni a civil társadalom spontán fejlődését, ez pedig a társadalmi tőke leépüléséhez vezetett. A közösségi tevékenységek megítélésének lassú változására csak a szocializmus utolsó évtizedeiben került sor, amelyet 1989-1990-től a civil társadalom újra szerveződése követett.

Az 1940-es évek második felétől az egyre fokozódó állami beavatkozás és a különböző formában megjelenő ideológiai, politikai háttérű szerepvállalás a társadalmi életben, egy egységes szocialista intézményrendszer kialakítására törekedett. Ennek jegyében egy történelmileg kialakult heterogén társadalmi felépítmény átalakítására került sor. Az új hatalom ideológiai elemei beépültek a rendszerbe, az állami szerepvállalás és felügyelet egyeduralmukodóvá vált. Azokat a korábbi szervezeteket és intézményeket, amelyek nem fértek bele az új struktúrába, megszüntették, működésüket elsorvasztották. Ennek az időszaknak a jellemzői Sári Mihály megállapítása szerint az alábbiak voltak:

- Kizárólag az állami kulturális intézményrendszer az elfogadott;
- Az intézményi rendszer központosítása és hierarchizálása;

- Az intézményrendszer teljes ellenőrzése, a helyi önállóság visszaszorítása;

- A politikai-ideológiai és kulturális tevékenység tartalmi összemosása.¹²

Az újraformált, és az újonnan létrehozott közösségi intézmények a hivatalos ideológia szerint tettek eleget a velük szemben támasztott politikai elvárásoknak. Ennek jegyében tevékenykedtek, vettek részt a szocialista tudat és a szocialista embertípus formálásában, a munkásosztály műveltségének gazdagításában, a dolgozók munkakultúrájának a fejlesztésében és a szocialista emberhez méltó szórakozás megvalósításában.

Az egyes intézmények a művelődés színtereiként igyekeztek a közösségi, a művelődési és a kulturális igények kielégítését biztosítani. Ugyanakkor a nem formális művelődés fontos színtereiként is működtek. Az utóbbi körbe tartozó tevékenységek a rendszer „puhulásával” egyre inkább előtérbe kerültek, és sok tekintetben hasonló funkciót láttak el, mint a korábbi időszak önkéntesen létrejött szervezetei, egyesületei.¹³

A művelődési intézmények tipikus formái a klub-könyvtárak, művelődési házak, és az összetettebb feladatokat ellátó művelődési központok lettek. Az alapvetően településekhez kötődő intézményeken túl jelen voltak a munkahelyekhez, nagyobb területi egységekhez, és néhány speciális szakterülethez kötődő művelődési intézmények is.

Az egyes területeken, településeken működő művelődési, intézmények sok esetben komplex intézményként funkcionáltak: könyvtár, művelődési ház, kiállító terem, formális oktatási intézmény, sportolási lehetőségek, büfé-kávéház, egyéb szolgáltatóház. A komplex, kibővülő tevékenységi körök már az 1970-es, 1980-as években is jól mutatták a jelentkező társadalmi igényeket. Ebben az időszakban, de főleg az 1980-as évek végére kirajzolódtak a közösségi szerveződés területén azok az elmozdulási lehetőségek, irányvonalak, vagy éppen menekülési útvonalak, amelyek a rendszerváltást követő periódust jellemezték.

Közösségi tevékenységek Baranyában 1990-től napjainkig

1987-től hosszú idő után újra lehetett Magyarországon alapítványt létrehozni. Az országgyűlés 1989-ben fogadta el az 1989. évi II. törvényt az egyesülési jogról, amely újra lehetővé tette az egyesületek és társadalmi szervezetek létrehozását. Az 1990. évi I. törvény hatályon kívül helyezte a Ptk. azon rendelkezését, amely szerint alapítványt csak a tevékenység szerinti illetékes hatóság engedélyével lehet létrehozni.

¹² Sári M. (2001): A művelődési otthonok négy generációja. Tudásmenedzsment 2. évf. 1. sz. 46-52. pp.

¹³ Uo.

Az új adótörvények biztosították a nonprofit szervezetek alaptevékenységének adómentességét, és lehetővé tették az adományok és támogatások adóalapból történő leírhatóságát is. Az új gazdasági, társadalmi helyzetben a rendszerváltást követő, az 1990-es évek második feléig tartó időszak a nonprofit szektor robbanásszerű átalakulását és fejlődését eredményezték. A kezdeti megengedőbb szabályozás azonban a későbbi években változott, és az „alapítási lázat” követően sor került a szektor „öntisztulására” is, és a laza szabályozás hatására megjelenő visszaélések is visszaszorultak.

1994-ben három új nonprofit szervezeti forma - a közalapítvány, a közhasznú társaság és a köztestület - létrehozását tették lehetővé az új jogszabályok. 1997-ben sor került a közhasznúság és a kiemelt közhasznúság meghatározására is (1997. évi CLVI. törvény a közhasznú szervezetekről). A személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti közcélú felhasználásra szóló 1996. évi törvény jogot adott az adófizetőknek arra, hogy az általuk befizetett adó 1%-át felajánlják egy olyan közcélú szervezetnek, amely megfelel a törvényben rögzített követelményeknek (1996. évi CXXVI. törvény a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról).

Az új támogatási forma igazi jelentősége, hogy kiszélesítette az állampolgárok beleszólási jogát a civil szféra támogatásával kapcsolatos döntésekbe.¹⁴ A 2006. évi IV. törvény a gazdasági társaságokról új szervezettípussal, a nonprofit gazdasági társasággal bővítette a nonprofit szervezetek körét, egy korábbi szervezettípus, a közhasznú társasági forma pedig 2009-től megszűnt. Az 1990-es évek első felétől megfigyelhető szervezetszám-növekedés üteme az 1990-es évek második felében mérséklődött, azonban 2008-2009-ig folyamatos emelkedést mutat. Ettől az időponttól kezdve a nonprofit szervezetek számának alakulását a stagnálás, illetve lassú csökkenés jellemzi. Az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló, 2012. január 1-től hatályos 2011. évi CLXXV. törvény fontos lépés a nonprofit szervezetek és a civil társadalom a korábbi megközelítésektől némileg eltérő újragondolásában.

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) 1993 óta végez éves rendszerességgel teljes körű adatgyűjtést a civil és egyéb nonprofit szervezetek tevékenységéről, gazdálkodásáról, humán erőforrásáról. A felvétel célja a szféra gazdasági és társadalmi súlyának, jelentőségének, valamint a

¹⁴ Lukács E. (2007): A nonprofit szervezetek magyarországi kialakulásának és jogi szabályzásának jellegzetességei In: Gubik, Andrea (szerk.) VI. Nemzetközi Konferencia a közgazdász képzés megkezdésének 20. évfordulója alkalmából. 2. kötet Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, pp. 322-329

nemzetgazdaság teljesítményéhez és az életminőség javításához való hozzájárulásának a bemutatása.¹⁵

A KSH 2017. évre vonatkozó 2019-ben publikált területi statisztikát is tartalmazó adatai alapján¹⁶ Magyarországon 61151 szervezet működött. Baranyában 758 alapítvány (a Magyarországon működő alapítványok 3,8%-a), illetve 1786 társas nonprofit szervezet (az országban működő társas nonprofit szervezetek 4,3%-a) folytatott tevékenységet. A megyében szervezetek teljes száma az adatok alapján 2544 (4,2%) volt.¹⁷ Baranya megyében az 1000 lakosra jutó szervezetszám 7, amely meghaladja az országos átlagot (6,2). A megyében legnagyobb számban a klasszikus civil szervezetek találhatóak meg, számuk 2241, emellett 114 érdekképviselő, illetve 189 nonprofit vállalkozás is működik Baranyában. A következőkben a fent említett területi statisztikai adatok alapján vizsgáljuk a közösségi tevékenységeket folytató szervezetek legfontosabb sajátosságait Baranya megyében.

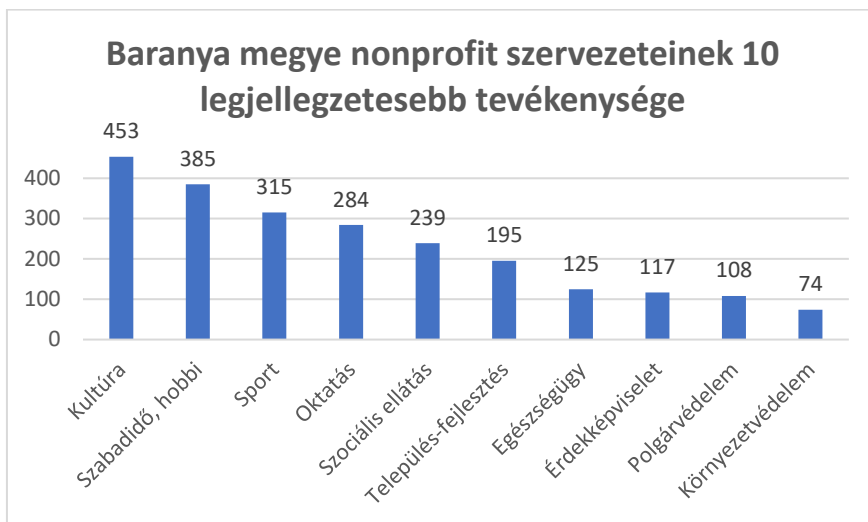
A megyében működő 758 alapítvány 32%-a (242 szervezet) oktatáshoz kapcsolódó tevékenységet folytat, 18% szociális ellátáshoz kapcsolódik (140 szervezet), 13% a társas értelmességtel kultúrával foglalkozik (98 szereplő), de jelentős még az egészségügy (11%, 94 alapítvány), a település-fejlesztés (7%, 50 szervezet) és a környezet-védelem területén (3%, 25 szereplő) működő alapítványok száma és aránya is. Az 1786 társas nonprofit szervezet 21%-a (368 társadalmi szervezet) hasznos szabadidő-eltöltéshez és hobbitevékenységekhez kapcsolódó feladatokat lát el, a szervezetek 20%-a (355 szervezet) a társas értelmességtel kultúra területén tevékenykedik, 16% sportszervezet (284 szereplő), de jelentős még a település-fejlesztéssel (8%, 145 szervezet), szakmai, gazdasági érdekképviseléssel (6%, 114 szervezet), a közbiztonság védelmével (6%, 105 szereplő) és a szociális ellátással (6%, 99 társadalmi szervezet) foglalkozó szervezetek száma és aránya is.

A fentiek alapján az összes, Baranya megyében működő szervezet legfontosabb tevékenységeit az alábbi ábra mutatja be:

¹⁵ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit17.pdf>

¹⁶ A KSH a nonprofit szervezetekre vonatkozó adatbázisokat rendszerint a vizsgált évet követő második évben teszi elérhetővé, ezért az adatok elemzésénél a jelen pillanatban rendelkezésre álló, területei adatokat is tartalmazó 2017-re vonatkozó adatbázis adatait használjuk. A KSH adatai alapján 2019-ben Magyarországon működő szervezetek száma 60 890 volt, amely, bár összességében némi csökkenést mutat, jelentős mértékben nem tér el a 2017-es adatoktól, ezért a 2017-re vonatkozó adatok tendenciái alapján a jelenlegi folyamatok sajátosságaira is következtethetünk.

¹⁷ <https://www.nonprofit.hu/tudastar/Nonprofit-szervezetek-Magyarorszagon-2017>

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

A táblázatból jól látható, hogy a 2544 szervezet 18%-a kulturális tevékenységet folytat, amely jól mutatja a megyében e terület kiemelt fontosságát és a kulturális értékek, hagyományok megőrzését célzó helyi közösségi tevékenységeket és a helyi társadalom és közösségek érzékenységét és odafigyelését településük, környezetük gazdag kulturális hagyományaira, örökségére.

A kultúra területén tevékenykedő szervezetek jelentős része (elsősorban a kisebb települések esetében) az adott település, térség múltjával, helyi kulturális értékeivel, tradícióival foglalkozva segít abban, hogy ezek az értékek a következő generációk számára is értékek maradhassanak. A kulturális területet a szabadidő és hobbitevékenységek (15%), a sport (12%), az oktatás (11%), a szociális ellátás (9%), a településfejlesztés (7%) követik, jól tükrözve a helyi közösségek prioritásait, preferenciáját.

Jelentősnek tekinthető még az egészségügy területéhez, valamint a szakmai, gazdasági érdekképviseleti tevékenységekhez kapcsolódó társadalmi szervezetek aránya (5%), valamint a polgárvédelem (4%) és a környezetvédelem is (3%). Baranyában a rendelkezésre álló adatok alapján, bár kisebb számban és arányban, de működnek még vadásztársaságok, nyugdíjas klubok, horgászegyesületek, tűzoltó egyesületek, valamint kutatási tevékenységekkel folytató szervezetek is. Fontos azonban megjegyezni, hogy a szervezetek nem csupán egyetlen területtel foglalkozhatnak, a térségben is sok példát lehet találni arra, hogy a „főtevékenység” mellett más, például kulturális, hagyományőrző, vagy éppen sporttevékenységeket is elláthatnak.

Szervezeti formát tekintve Baranya megyében – az országos sajátosságokhoz hasonlóan – a legjellemzőbb szervezeti forma az egyesület (1531 szervezet), ezt követik az alapítványok (710), a nonprofit

gazdasági társaságok (141), a szakmai, munkáltatói érdekképviseltek (61), a közalapítványok (48), a munkavállalói érdekképviseltek (36), a közttestületek (13) és az egyesülések (4).

A Baranya megyében működő 2544 szervezet 16%-a 50.000 forintnál alacsonyabb összegből gazdálkodik éves szinten, 24% 50.000 és 500.000 forint közötti bevételből folytat tevékenységeket, 35% 500.000 és 5.000.000 forint közötti bevétel nagysággal rendelkezik, 19% 5 és 50 millió forint közötti összegből gazdálkodik, és csupán 5 % rendelkezett 50 millió forint feletti bevétellel. A rendelkezésre álló anyagi források természetesen jelentős hatást gyakorolnak a szervezetek lehetőségeire, az általuk végzett közösségi tevékenységek mennyiségére és minőségére egyaránt. A Baranya megyében működő nonprofit szervezetek 2017-ben több, mint 55 milliárd forintból gazdálkodtak.

E bevételek 42%-a állami, önkormányzati forrás (23,7 milliárd forint), 6%-a magántámogatás (3,4 milliárd forint), 20% a szervezetek alaptevékenységeiből származó bevétel (11 milliárd forint), 30% az alaptevékenységen kívüli gazdálkodás bevétele (16,4 milliárd forint), 1% pedig egyéb bevétel (726 millió forint). A klasszikus civil szervezetek (egyesületek és magánalapítványok) 16,6 milliárd forintos bevétellel rendelkeznek, az érdekképviseltek 1,2 milliárd forinttal, míg a nonprofit vállalkozások 37,6 milliárd forintból gazdálkodnak. A megyeszékhely, Pécs szervezetei 39,4 milliárd forint bevétellel rendelkeznek, a megyében található többi város szervezetei 11,2 milliárd forintból, míg a községek szervezetei csupán 4,8 milliárd forintból gazdálkodtak 2017-ben.

A megyében működő, közösségi tevékenységeket folytató szervezetek egy része – az adott szervezetek alaptevékenységként felvállalt feladatainak megfelelően – magánszemélyeket és szervezeteket is támogat. 2017-ben a magánszemélyeknek juttatott támogatás a KSH adatai alapján 83,9 millió forint, míg más szervezeteknek juttatott támogatás 639,2 millió forint volt Baranya megyében.

Baranya megyét tekintve a társadalmi szervezetek 44%-a (1130 szervezet) a megyeszékhelyen, Pécsen működik. A megye kisebb városaiban a társadalmi szereplők 20%-a (519 szervezet), míg községekben az összes szervezet 35%-a (895 szervezet) működik. A megye szervezeteinek 18,9%-a (480 szervezet) alkalmazott fizetett munkaerőt, amely mindösszesen 6909 foglalkoztatott jelentett 2017-ben.

A szervezetek egy része jelentős mértékben támaszkodik az önkéntes segítőkre is annak érdekében, hogy a felvállalt feladatokat, kitűzött célokat maradéktalanul teljesíteni lehessen. Önkéntes segítőkkel rendelkező szervezetek száma Baranya megyében 1197 volt, amely azt jelenti, hogy a szervezetek 47,1%-ának működésébe, feladatellátásába kapcsolódtak be önkéntes segítők. Mindez megyei szinten 11.965 főt jelentett: a szám

természetesen tartalmazza az alkalmi (42%) és rendszeres (29%) segítőkét, valamint az önkéntes jogviszonyban álló, szervezetekhez kapcsolódó közreműködőket (29%).

Az önkéntes munka becsült időtartama a KSH adatai alapján Baranya megyében 1,6 millió munkaóra, amely több mint 2 milliárd forint bérmegetakarítást eredményezett a szervezeteknek. A megyében 2017-ben 1604 szervezet rendelkezett tagsággal, amely közel 85.000 tagot, valamint több, mint 1 milliárd forint befizetett tagdíjat jelent Baranyában.

A Baranya megyében megfigyelhető sajátosságok és tendenciák hasonlóak az országos jellegzetességekhez: jól látható, hogy elsősorban a városok, a központi jellegű nagyobb települések rendelkeznek nagyobb szervezetszámmal, illetve olyan szervezetekkel, amelyek jelentősebb, kitűzött céljaikkal és felvállalt feladataikkal összhangban álló nagyságrendű bevételekkel rendelkeznek.

A fenti adatokból természetesen az is látszik, hogy elsősorban a klasszikus civil szervezetek (magánalapítványok és társadalmi szervezetek) rendelkeznek kisebb forrástömeggel, a hiányzó forrásokat azonban részben kompenzálhatják a szervezeti célok megvalósításában közreműködő önkéntesek. A közösségi tevékenységek iránti helyi igények, a tenni akaró cselekvő közösségek, illetve a helyi szinten jelentkező gazdasági, társadalmi és környezeti feladatok, vagy éppen kihívások mellett a kitűzött célok megvalósításához szükséges források is elengedhetetlenek, azonban a kisebb, kapcsolatokkal és információkkal, valamint a forrásszerzéshez szükséges kompetenciákkal mérsékeltebben rendelkező társadalmi szervezetek sok esetben hátrányban vannak olyan szervezetekkel szemben, ahol ezek az erőforrások rendelkezésre állnak.

Az adatok elemzésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül a 21. századi tendenciákat sem, amelyek hatásai Baranya megye esetében is megfigyelhetők. A közlekedés, az információs, kommunikációs technikák folyamatos fejlődése eredményeként az elmúlt években lehetőség nyílt különféle rendszerek, szervezetek digitális és fizikai összekapcsolására. Ezek új típusú munkatevékenységeket és termelési folyamatokat, valamint a foglalkoztatás új formáit eredményeztek világszerte.¹⁸

A szervezetek esetében ez azt jelentheti, hogy nem csupán a helyi igényekre, szükségletekre reagálva működhetnek, hanem más, akár távoli területeken is kifejthetik tevékenységeiket. Előfordulhat, hogy az alapítók, közreműködő tagok csak valamilyen praktikus okból (lakóhely, munkahely, esetleges kedvezmények, támogatások stb.) választják az adott települést.

¹⁸ Zádori I. – Nemeskéri Zs. – Szabó, Sz. (2020): Munkaerőpiac a vírus előtt, alatt és után: kihívások és lehetőségek. Új Munkaügyi Szemle

Ebben az esetben az egy adott helyen bejegyzett szervezet természetesen máshol is kifejtetheti tevékenységét.

A kisebb településeken működő szervezetek egy részénél a tevékenységek keverednek: egy, esetleg két szervezet több feladatot is felvállal. A nagyobb településeken működő szervezetek esetében is előfordul a több funkció vállalása, amely idővel leszűkülhet a meghatározó, tényleges feladatellátásra. A harmadik csoportba azok a „projektszervezetek” tartoznak, amelyek nonprofit szervezatként rendszeresen projekteket valósítanak meg, és ezek ellátásához van szükség a viszonylag sok tevékenységi körre.

Az országos és a megyei tendenciáknak megfelelően a szervezetek jelentős része a térség városaiban, valamint a központi szerepekkel rendelkező kisebb településeken található, azonban a településméretből nem minden esetben lehet általános következtetéseket levonni, mivel a térségben is előfordul, hogy kis településeken is működik egy-egy civil szervezet.

A szervezetek által végzett tevékenységekből következtethetünk a helyi közösségek preferenciáira, az adott településeken felmerülő feladatokra és tevékenységekre. A formalizált, szervezett keretek között zajló közösségi tevékenységeket természetesen jól kiegészítik a nem intézményesült, nem formalizált társadalmi mozgásfolyamatok is.

A közösségi tevékenységek Baranyában tapasztalható mintázata jól tükrözi a vidéki Magyarország közösségeinek társadalmi igényeit, valamint a felmerülő szükségletek kielégítése érdekében létrejövő öntevékeny közösségi mozgásfolyamatokat, illetve az ezzel kapcsolatos, folyamatosan jelentkező prioritásokat, preferenciákat. E közösségi tevékenységek eredményessége a felvállalt feladatok megvalósításához szükséges források folyamatos biztosítása mellett nagymértékben a helyi cselekvő közösségek aktivitásától is, ahol lényeges szempont, hogy az érintettek mennyire akarnak, mennyire képesek és mennyit tudnak tenni annak érdekében, hogy helyzetükön javítsanak, másoknak segítsenek, vagy éppen hagyományaikat, kulturális örökségelemeiket megőrizték a következő generációk számára is.

Összegzés helyett: a közösségi tevékenységek aktuális trendjei, tendenciái Baranyában

Egy adott földrajzi területen megfigyelhető közösségi tevékenységek hűen tükrözik a helyi közösségek igényeit, szükségleteit, prioritásait és preferenciáit: Baranya esetében is jól láthatóak azok a társadalmi mozgásfolyamatok, amelyek megmutatják, hogy a cselekvő, öntevékeny helyi közösségek milyen területeken igyekeznek tenni annak érdekében, hogy az egyén és a közösség számára is hasznos eredményeket érjenek el. Ahogyan a korábbiakban már rámutattunk, e szükségletek és igények kielégítésében a helyi közösségek legtöbbször nincsenek egyedül, hiszen az állami szervezetek, intézmények, a települési önkormányzatok, sőt vállalkozások is szerepet

játszhatnak ebben a folyamatban. Optimális esetben a prioritások és preferenciák közösek minden érintett szereplő számára, akik együtt dolgozhatnak azon, hogy a helyi társadalom fejlődhessen, a közösséget érintő problémák, kihívások megoldódjanak, és a helyi értékek megmaradhassanak a következő generációk számára is.

A közösségi tevékenységek egyik markáns eleme az adott területen működő, intézményesült, formalizált szereplőkből álló nonprofit szektor, amelyet jól kiegészít a helyi civil társadalom. E két vonalon zajló közösségi mozgásfolyamatok együttesen töltik be azt a közösségformáló és közösségépítő szerepet, amelyek segítségével a helyi közösségek értékei megőrizhetők, fenntarthatók és fejleszthetők.

A Baranya megyében megfigyelhető sajátosságok és tendenciák hasonlóak az országos jellegzetességekhez: jól látható, hogy elsősorban a városok, a központi jellegű nagyobb települések rendelkeznek nagyobb szervezetszámmal, illetve olyan civil kezdeményezésekkel, amelyek jelentősebb, kitűzött céljaikkal és felvállalt feladataikkal összhangban álló nagyságrendű bevételekkel rendelkeznek. Vizsgálataink alapján jól látszik, hogy elsősorban a klasszikus civil szervezetek (magánalapítványok és társadalmi szervezetek) rendelkeznek kisebb forrástömeggel, a hiányzó forrásokat azonban részben kompenzálhatják a szervezeti célok megvalósításában közreműködő önkéntesek.

A közösségi tevékenységek iránti helyi igények, a tenni akaró cselekvő közösségek, illetve a helyi szinten jelentkező gazdasági, társadalmi és környezeti feladatok és kihívások mellett a kitűzött célok megvalósításához szükséges források is elengedhetetlenek, azonban a kisebb, kapcsolatokkal és információkkal, valamint a forrásszerzéshez szükséges kompetenciákkal mérsékeltbben rendelkező társadalmi szervezetek sok esetben hátrányban vannak olyan szervezetekkel szemben, ahol ezek az erőforrások rendelkezésre állnak. Mindezek alapján kiemelt fontosságú e társadalmi szervezetek és közösségi kezdeményezések felkarolása, támogatása.

A térség több települése gazdasági és társadalmi szempontból is komoly kihívásokkal küzd, jelentős a munkanélküliség, az elvándorlás és a lakosság elöregedése is. Hiba volna azt állítani, hogy e kedvezőtlen tendenciák erős közösségi tevékenységek esetében egyik napról a másikra megfordulnak, azonban az összetartó, cselekvő, helyzetük javításáért tenni akaró közösség olyan alapot jelenthet, amelynek keretei között az egyének és a helyi közösség is könnyebben alkalmazkodhat a változó gazdasági, társadalmi környezethez és a folyamatosan jelentkező kihívásokhoz.

A közlekedés, elérhetőség, megközelíthetőség, valamint az információs, kommunikációs technikák folyamatos fejlődése eredményeként az elmúlt években lényeges trendként jelent meg, hogy e vívmányok segítségével lehetőség nyílt különféle rendszerek, szervezetek digitális és fizikai

összekapcsolására, amelyek új típusú tevékenységeket és termelési folyamatokat, valamint a foglalkoztatás új formáit eredményeztek világszerte.

A több területen megfigyelhető stagnáló, vagy fogyó népességből, illetve az elöregedő helyi közösségekből, illetve a jelentős foglalkoztatók hiányából következő munkaerőpiaci kihívásokat tovább fokozta, illetve az adott területeken rendelkezésre álló humán erőforrás mennyiségét jelentősen csökkentette a fejlettebb, kedvezőbb életfeltételeket biztosító centrumterületekre történő áramlás. A munkaerő mobilitásának exponenciális növekedése több területet is hátrányosan érinthet, amellet, hogy az elérhetőség és megközelíthetőség javulásával sokkal könnyebben érhetően el a külvilág számára érdekes térségek és ismerhetőek meg a helyi értékek, vagy éppen termékek, szolgáltatások.

Nyilvánvaló, hogy e változások a helyi közösségek számára komoly kihívásként, ha úgy tetszik, versenyhelyzetként jelentkehetnek. Ez a helyzet azonban nem statikus: a centrum-periféria jelleg a múltban is viszonylag gyorsan megváltozott, ha a korábbi versenyelőnyök megszűntek, vagy éppen újabbak keletkeztek: ezzel kapcsolatban fontos megtalálni azokat a sajátos, különleges erőforrásokat és értékeket, amelyek segítségével a jelen pillanatban kedvezőtlenebb helyzetben lévő közösségek a 21. században is megmaradhatnak és tovább fejlődhetnek.

Az aktuális tendenciák áttekintésénél nem szabad figyelmen kívül hagynunk a jelenlegi járványhelyzetet sem. Kiadványunknak nem célja a COVID-19 járvány részletes bemutatása, azonban a járványt megelőző időszak társadalmi folyamatai komoly változáson mentek keresztül az elmúlt évben, amelyek a helyi közösségi tevékenységekre is jelentős hatást gyakorolnak. A globális járványhelyzet 2020 márciusától a világ minden részén szigorú gazdasági, társadalmi korlátozások bevezetését eredményezte: ezek a járvány megfékezése érdekében tett intézkedések szinte mindenhol az egyes országok lezárásához, a ki- és beutazás megszüntetéséhez, az országon belüli mozgás korlátozásához, a szociális távolságtartás előírásához vezettek.

Ezek az intézkedések azokat a gazdasági tevékenységeket, amelyek alapvetően az állampolgárok szabad mozgásához, helyváltoztatásához kötődtek (hazai és belföldi utazás, turizmus, valamint a kapcsolódó szolgáltatások: vendéglátás és turizmus, rendezvényszervezés, kreatív iparágak, reklám, rendezvény, kulturális ipar), szinte azonnal leállította. A globalizáció korábbi diadalmenetét, illetve az emberek és áruk szabad és gyors mozgását nagyon hamar a különféle mértékű korlátozások, illetve a bezárkózás váltotta fel.¹⁹

¹⁹ Zádori I. – Nemeskéri Zs. – Szabó, Sz. (2020): Munkaerőpiac a vírus előtt, alatt és után: kihívások és lehetőségek. Új Munkaügyi Szemle

A közösségi tevékenységekre a járványhelyzet három fő területen gyakorolt, illetve gyakorol hatást. Az első és talán leglényegesebb jelenség, hogy a korlátozások és a társadalmi távolságtartás jelentős mértékben felértékelik a közösségi tevékenységek iránti társadalmi igényeket, amelyek a korábban talán kevésbé értékelt, közös, cselekvő összefogással végzett tevékenységek meghatározó társadalmi szerepkörére világítanak rá.

A második következmény, hogy a járványhelyzet negatív gazdasági hatásai csökkenthetik a rendelkezésre álló humán és pénzügyi erőforrásokat, amelyek hiányában a közösségi szereplők egy része hosszabb távon előreláthatóan nem lesz képes maradéktalanul ellátni felvállalt feladatait, ezért (ezen a területen is) felértékelődik az állami és önkormányzati támogatás iránti fokozottabb igény.

A harmadik következmény, hogy a helyváltoztatás és az utazás korlátozásával a hazai, kisebb távolságra fekvő területek kulturális kínálata és természeti értékei is felértékelődhetnek. Ezekkel az értékekkel, örökségelemekkel foglalkozó társadalmi szereplők, valamint az értékek megőrzésére, termelésére, elosztására és fogyasztására fókuszáló közösségi kezdeményezések szintén új megvilágításba kerülhetnek, és e kedvező helyzetet optimális esetben a járványhelyzetet követően is meg tudják majd őrizni.

A döntően a piaci koordináció keretein belül zajló globalizáció helyét a pandémia időszakában egyre inkább a deglobalizáció váltotta fel, az új szabályozásokkal, korlátozásokkal eddig nem tapasztalt helyzetek elé állítva a kormányokat, a tudomány és kultúra képviselőit, piaci szereplőket és állampolgárokat egyaránt. Az, hogy ezek a deglobalizációs tendenciák hogyan formálják át az eddigi gyakorlatokat, és az, hogy a deglobalizációt mikor váltja fel, ha felváltja egyáltalán a reglobalizáció, jelen pillanatban még nem látszik tisztán.

Nagy kérdés, hogy a válsághelyzet mérséklődését követően a meghatározó tendencia a korábbi helyzethez történő visszatérés, visszarendeződés lesz, vagy a gazdasági-társadalmi folyamatok újraszerveződésének leszünk-e majd tanúi az előttünk álló időszakban? Nem tudjuk. Ami viszont egyértelműen látszik, hogy a közösségi tevékenységeknek a krízishelyzet megfelelő formában történő kezelésében és a régi-új világ felépítésében is meghatározó szerepe lesz majd.

Irodalom

Bősze S. (2006): A község egyesületei 1867-1949 között. In: Szigetvár története. Tanulmányok a város múltjából. Szigetvár Város önkormányzata, Szigetvári Várbaráti Kör, Szigetvár, 2006

- Kiss Z. G. (2000): Az önkényuralom és a dualizmus kora (1849-1914). In: Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai. Szerk.: Vonyó József. Siklós Város Önkormányzata, Siklós, 2000
- Kuti É. (1998): Hívjuk talán nonprofitnak... A jótékonyág, a civil kezdeményezések és az állami keretektől kiszoruló jóléti szolgáltatások szektorra szerveződése. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1998
- Lukács E. (2007): A nonprofit szervezetek magyarországi kialakulásának és jogi szabályzásának jellegzetességei In: Gubik, Andrea (szerk.) VI. Nemzetközi Konferencia a közgazdász képzés megkezdésének 20. évfordulója alkalmából. 2. kötet Miskolc, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar
- Őri L.; Haffner, T.; Zádori I.; Gyimesi, V.; Nemeskéri Zs. (2021): Dél-Baranya közösségi tevékenységeinek történeti feltárása a 19. század közepétől napjainkig. Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs
- Őri L.; Haffner, T.; Zádori I.; Gyimesi, V.; Nemeskéri Zs. (2021): Nyugat-Baranya közösségi tevékenységeinek történeti feltárása a 19. század közepétől napjainkig. Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs
- Őri L.; Haffner, T.; Zádori I.; Gyimesi, V.; Nemeskéri Zs. (2021): Észak-Baranya közösségi tevékenységeinek történeti feltárása a 19. század közepétől napjainkig. Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs
- Őri L.; Haffner, T.; Zádori I.; Gyimesi, V.; Nemeskéri Zs. (2021): Kelet-Baranya közösségi tevékenységeinek történeti feltárása a 19. század közepétől napjainkig. Baranya Megyei Önkormányzat, Pécs
- Sári M. (2001): A művelődési otthonok négy generációja. Tudásmenedzsment 2. évf. 1. sz. 46-52. pp.
- Tegzes F. (2000): Siklós az első világháború és az antant-szerb megszállás időszakában. In: Város a Tenkes alján. Siklós évszázadai. Szerk.: Vonyó József. Siklós Város Önkormányzata, Siklós, 2000
- Zádori I. – Nemeskéri Zs. – Szabó Sz. (2020): Munkaerőpiac a vírus előtt, alatt és után: kihívások és lehetőségek. Új Munkaügyi Szemle Nonprofit szervezetek Magyarországon.
<https://www.nonprofit.hu/tudastar/Nonprofit-szervezetek-Magyarorszagon-2017>
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit17.pdf>

A kutatást a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal 2020-2.1.1-ED-2020-00107 sz. projektje támogatta.